

Universiteit Leiden

De samenhang tussen de wisseling van klas of school en schoolbetrokkenheid in relatie tot het slachtofferschap van pestgedrag

De Wilde, J.B.

Universiteit Leiden

Studentnummer : 1036270
Eerste lezer : Dr. M. van Geel
Tweede lezer :
Afdeling : Orthopedagogiek, sectie Jeugdhulpverlening
Datum : Juni 2014

Abstract

Dit onderzoek heeft de mate van schoolbetrokkenheid bestudeerd onder leerlingen die zijn gewisseld van school of zijn blijven zitten. Daarnaast is onderzocht in hoeverre slachtofferschap van pestgedrag hierin een mediërende rol speelt. De onderzoekspopulatie bestond uit 364 participanten, waarvan 56% meisjes en 44 % jongens, uit de tweede en derde klas van het Voortgezet Middelbaar Beroepsonderwijs (VMBO). De leeftijd varieerde van 13 tot 17 jaar ($M=14.7$; $SD= .85$). Schoolbetrokkenheid is gemeten met de School Engagement Scale (SES). Het slachtofferschap van pestgedrag is onderzocht met behulp van Personal Experiences Checklist (PECK). De leerlingen zijn middels twee items binnen de vragenlijst bevraagd of ze eerder zijn gewisseld van school of zijn blijven zitten. Uit de regressieanalyses bleek er geen relatie te bestaan tussen het wisselen van school, slachtofferschap van pestgedrag en schoolbetrokkenheid. Wel is er een negatieve relatie gevonden tussen het blijven zitten en schoolbetrokkenheid. Echter, ook binnen deze relatie vervult slachtofferschap van pestgedrag geen mediërende rol. Aangezien leerlingen die zijn blijven zitten een lagere schoolbetrokkenheid ontwikkelen, is het van belang dat leraren gedegen kennis ontwikkelen over de lange termijn gevolgen van blijven zitten en doubleren niet als een gemakkelijke vorm van interventie beschouwen.

Sleutelwoorden: schoolbetrokkenheid, slachtofferschap, blijven zitten, schoolwisseling

Het verlaten van de middelbare school, voordat er een diploma door de leerling wordt behaald, is een wereldwijd, sociaal en educatief probleem (Jimerson, Reschly, & Hess, 2008; Townsend, Flisher, Chikobvu, Lombard, & King, 2008). Voortijdig schoolverlaters komen later in hun leven sneller in aanraking met werkloosheid en daarmee armoede, tegenslag en frustratie (Elffers, 2012). De omvang van het vervroegd schoolverlaten is groot: duizenden Amerikaanse jongeren maken hun school niet af waarbij er geschat wordt dat 1 op de 8 jongeren de school zonder diploma verlaat (Christenson & Thurlow, 2004). Ondanks dat het percentage vroegtijdig schoolverlaters in Nederland enkele procenten is gedaald, verlieten in 2012-2013 alsnog 1.855 (1.2%) bovenbouwleerlingen van het VMBO voortijdig de school (Rijksoverheid, 2014). Schooluitval blijkt geen plotselinge activiteit te zijn. Het is een gevolg van een proces waarbij de leerling door de tijd heen minder betrokken bij school is geraakt. Schooluitval is geen op zichzelfstaande gebeurtenis, maar een ontwikkelingsproces waar de leerling zich in bevindt (Christenson & Thurlow, 2004; Jimerson, Egeland, Sroufre & Carlson, 2000; Jimerson et al., 2008). Het definitief verlaten van school blijkt dus eerder een verlengde te zijn van de onbetrokken relatie van de leerling op de school (Christenson, Sinclair, Lehr, & Godber, 2001; Gasper, DeLuca, & Estacion, 2012). Veel kinderen die worden gepest voelen zich snel alleen en raken onbetrokken op de school (Cornell, Huang, De Wilde, J. B., Masterscriptie Schoolbetrokkenheid

Gregory & Fan, 2013). Als gevolg vermijden zij sneller de schoolomgeving om aan de situatie te ontkomen (Cornell et al., 2013). Gezien deze ernstige gevolgen is dit huidige onderzoek naar de factoren die schoolbetrokkenheid negatief in de hand kunnen werken van belang (Archambault, Janosz, Fallu & Pagini, 2009; Elffers, 2012).

Verandering van School of Klas en Schoolbetrokkenheid

Schooluitval kan niet los van verdere contextuele factoren worden bestudeerd. De onbetrokkenheid van een leerling blijkt dan ook een complex samenspel te zijn tussen de leerling zelf, de school en de omgeving (Christenson & Thurlow, 2004; Kearney, 2008). Zo is het veranderen van school als omgevingsfactor bij jongeren sterk gerelateerd aan het proces waarin de leerling los van school raakt en de school ook sneller zal verlaten (Christenson & Thurlow, 2004; Gasper et al., 2012; Rumberger & Larson, 1989). In Amerika is het wisselen van school geen ongewoon verschijnsel. Dertig procent van de middelbare scholieren heeft op meer dan een middelbare school gezeten. Problematisch is het feit dat deze jongeren vaker de school verlaten zonder daarbij een diploma te behalen (Gasper et al., 2012). Studenten die zijn veranderd van woonplaats en school, verlaten zelfs twee keer zo vaak binnen een jaar de school (South, Haynie, & Bose, 2007). Echter, deze feiten zeggen niets over de schoolbetrokkenheid van deze leerlingen. Rumberger en Larson (1989) vonden daarentegen dat het wisselen van school wel degelijk gezien kan worden als een symptoom van het zogezegd ‘los raken van school’, wat op zich weer een risicofactor vormt voor het verlaten van school. Daarnaast wordt schoolbetrokkenheid tevens zichtbaar in het aantal uren dat leerlingen afwezig zijn op school, terwijl ze geacht worden op school te zijn. Jongeren die meer uren afwezig zijn op school zijn over het algemeen ook vaker van school gewisseld, dan jongeren die deze wisseling niet doorgemaakt hebben (Rumberger & Larson, 1989).

Behalve dat er gewisseld kan worden van middelbare school, kunnen studenten ook een klas blijven zitten. De Nederlandse Inspectie van het Onderwijs meldt dat dit bijna geen Nederlandse school ontgaat. Van de 15-jarige scholieren zegt 22 procent dat ze een keer zijn blijven zitten (Rijksoverheid, 2012). Het doubleren van een kind of jeugdige blijkt een belangrijke voorspeller te zijn voor schooluitval op de middelbare school (Jimerson, Anderson, & Wipple, 2002; Rumberger, 1995), wat in strijd is met de gedachte dat het jaar dat een leerling blijft zitten juist nuttig is en dient als mogelijkheid voor de leerling om te groeien (Jimerson, Ferguson, Whipple, Anderson, & Dalton, 2002; Jimerson, Pletcher, Graydon, Schnurr, Nickerson & Kundert, 2006). Gezien de verhoogde kans op schooluitval mag het ‘blijven zitten’ dus nooit een vorm van interventie zijn (Jimerson et al., 2002). Doordat leerlingen blijven zitten vinden ze, als gevolg van het leeftijdsverschil, vervolgens weinig aansluiting in de nieuwe klas en wordt er een gat geslagen tussen de oude

vriendengroep en de nieuwe klasgenoten. Door deze sociale problemen blijven ze sneller van school weg (Fernandez, Paulsen, & Hirano-Nakanishi, 1989). Verder blijken leerlingen die een klas zijn blijven zitten sneller een laag zelfbeeld te bezitten, probleemgedrag te vertonen en lagere schoolprestaties te hebben dan leerlingen die niet zijn gedoubleerd (Jimerson et al., 2002; Stearns, Moller, Blau & Potochnick, 2007). Bovendien voelen jeugdigen die nooit zijn blijven zitten zich meer verbonden aan school en hebben een betere band met leraren dan leerlingen die wel een doublure hebben meegemaakt (Stearns et al., 2007).

Slachtofferschap van Pestgedrag

Onderzoek naar slachtofferschap van pestgedrag onder 25 westerse landen wijst uit dat de mate van slachtofferschap varieert van vijf tot twintig procent (Nansel, Craig, Overpeck, Saluja, & Ruan, 2004). Uit Nederlands onderzoek naar pestgedrag onder scholen blijkt dat in 2009 zeven procent van de jongeren binnen het voortgezet onderwijs aangeeft een ander vaak te pesten. Dertig procent maakt zich hier soms schuldig aan (Dorsselaer et al., 2010). Pesten is volgens Olweus (1995, p.133) een herhaaldelijke en langdurige blootstelling aan negatieve handelingen door één of meerdere kinderen, waarbij de machtsverhouding tussen de pester en het slachtoffer uit balans is. Onder negatieve handelingen worden het maken van opmerkingen, het buitensluiten van een ander en een vorm van fysiek pestgedrag verstaan. Dit impliceert dat pestgedrag een subtype vormt van agressief gedrag (Salmivalli, 2009).

De sociale-desorganisatietheorie (Sampson & Groves, 1989; Shaw & McKaw, 1969) suggereert dat onder andere schoolfactoren, zoals het veranderen van school, voor sociale desorganisatie onder jongeren zorgt (Bradshaw, Sawyer, & O' Brennan, 2009). Leerlingen die gewisseld zijn van school voelen zich namelijk minder verbonden met andere leerlingen en de school, waardoor ze vervolgens eerder worden betrokken bij delinquent en agressief handelen (Wilson, 2004). In veel gevallen volgt er op een verhuizing van woonplaats een wisseling van school (Gasper et al., 2012). Kinderen die door een verhuizing wisselen van school vertonen niet in alle gevallen zelf gewelddadig gedrag, maar komen vaak in groepen terecht die zich daaraan schuldig maken (Haynie & South, 2005; Wilson, 2004). Daarnaast blijken gewisselde leerlingen eerder gepest te worden, doordat ze gezien worden als nieuwkomers en vaak minder hechte en persoonlijke vriendschappen hebben (Bradshaw et al., 2009; Haynie & South, 2005). Kinderen die blijven zitten ervaren door de doublure dat gesloten vriendschappen als gevolg van een wisseling abrupt verstoord of zelfs beëindigd worden (Stearns et al., 2007). Concluderend kan er worden gesteld dat kinderen die gewisseld zijn van klas of school sociaal gezien een afgezonderd leven leiden en een kwetsbare groep vormen die eerder slachtoffer wordt van pestgedrag.

Eerder onderzoek heeft zich veelal gericht op de gevolgen van pesten. Zo wordt het wisselen van school onder de gevolgen van slachtofferschap van pestgedrag geschaard. Veel De Wilde, J. B., Masterscriptie Schoolbetrokkenheid

ouders besluiten hun kind, wanneer deze in ernstige mate te maken heeft met pestgedrag, over te plaatsen naar een andere school. (Boyer, 2009; Carson, Esbensen & Taylor, 2013; Gasper, DeLuca, & Estacion, 2010). Pestgedrag levert ook een significante bijdrage aan het probleem dat jongeren de middelbare school vervroegd en zonder diploma verlaten (Townsend et al., 2008). Het schoolklimaat wordt door het pesten in zoverre aangetast dat jongeren, als gevolg van deze negatieve invloed, besluiten niet meer te komen (Cornell et al., 2013; Harel-Fisch et al., 2011). Daarnaast geldt dat wanneer een kind betrokken is op de school en zichzelf veilig en gewaardeerd voelt, de kans kleiner is dat deze leerling een slachtoffer van pestgedrag zal worden of zelf zal pesten (Ahmed & Braithaite, 2004; Harel-Fisch et al., 2011). Zo blijkt de relatie tussen pestgedrag en schoolbetrokkenheid wederkerig te zijn.

Huidig Onderzoek

Op grond van de besproken onderzoeksresultaten is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: ‘In hoeverre is er sprake van een relatie tussen het wisselen van school of klas en de mate van schoolbetrokkenheid? Wordt deze relatie gemedieerd door het slachtoffer zijn van pestgedrag?’ Om hier inzicht in te verkrijgen staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

- In hoeverre is er een relatie tussen wisseling van school of klas en de schoolbetrokkenheid?
- In hoeverre is er sprake van een relatie tussen het wisselen van school of klas en het slachtoffer zijn van pestgedrag?
- In hoeverre wordt de relatie tussen het wisselen van klas of school en de mate van schoolbetrokkenheid gemedieerd door het slachtofferschap van pestgedrag?

Op basis van de bestaande literatuur is de eerste hypothese dat er een negatief verband zal zijn tussen het wisselen van school en een lage schoolbetrokkenheid (Christenson & Thurlow, 2004; Gasper et al., 2012; Rumberger & Larson, 1995; Rumberger & Larson, 1998). Tevens wordt verwacht dat het blijven zitten en een lage schoolbetrokkenheid negatief met elkaar geassocieerd zijn (Fernandez et al., 1989; Rumberger, 1995; Rumberger & Larson, 1998; Stearns et al., 2007).

Op grond van de sociale desorganisatie theorie verwacht de tweede hypothese dat het wisselen van klas of school positief verband houdt met slachtofferschap van pestgedrag (Bradshaw et al., 2009; Haynie & South, 2005; Stearns et al., 2007; Wilson, 2004).

De derde hypothese verwacht op basis van de literatuur (Archambault, 2009; Cornell et al., 2013; Gasper et al., 2012; Harel-Fisch et al., 2011; Jimerson et al., 2002; Rumberger & Larson, 1998) dat jongeren die hoger scoren op slachtofferschap van pestgedrag, lager zullen scoren op schoolbetrokkenheid.

Methoden

Participanten

Voor deze studie hebben 364 leerlingen binnen het voortgezet middelbaar beroepsonderwijs (VMBO) een scholieren vragenlijst ingevuld, waarvan 56.2 % meisjes en 43.8 % jongens. De leeftijd van deze leerlingen varieerde van 13 tot 17 jaar, waarbij het grootste aantal leerlingen 14 jaar (39.6%) of 15 jaar (39.8%) was. De gemiddelde leeftijd van de totale populatie was 14.7 jaar ($SD = .85$). Het percentage leerlingen die op de middelbare school weleens zijn blijven zitten bedraagt 17.1 % ($N=62$). Ruim twintig procent (20.2 %) van de leerlingen heeft eerder op een andere middelbare school gezeten ($N=73$). Het overgrote deel van de leerlingen is afkomstig uit Nederland (94.5%). De overige participanten zijn oorspronkelijk afkomstig uit Turkije, Marokko, Suriname, Antillen of een ander land.

Meetinstrumenten

De vragenlijst bevat items met betrekking tot enkele demografische gegevens van de leerlingen. Er is gevraagd naar het geslacht, leeftijd en etniciteit van de leerling. Om te onderzoeken of leerlingen eerder zijn gewisseld van middelbare school, of door een klas te zijn blijven zitten in een nieuwe klas terecht zijn gekomen, zijn de leerlingen bevraagd met behulp van twee items in de vragenlijst. Het item dat betrekking heeft op het blijven zitten luidt: 'Ben je op de middelbare school weleens blijven zitten?'. Voor schoolwisseling is het item 'Heb je hiervoor op een andere middelbare school gezeten?' gesteld. Op beide vragen kon er met 'ja' of 'nee' geantwoord worden.

Slachtofferschap. Om de mate van slachtofferschap van pestgedrag te meten is er gebruikgemaakt van de Personal Experiences Checklist (*PECK*; Hunt & Rapee, 2012). Deze vragenlijst is bruikbaar bij kinderen vanaf 8 jaar en ouder en geschikt om op een multidimensionele manier ervaringen met pestgedrag in kaart te brengen (Hunt, Peters, & Rapee, 2012). De vragenlijst bevat 32 items en beslaat verschillende subschalen/domeinen van pestgedrag: relationeel-verbaal pestgedrag, cyberpesten, fysiek pestgedrag en pestgedrag dat gebaseerd is op cultuur. Een voorbeelditem van relationeel-verbaal pestgedrag is: 'Andere kinderen zeggen gemene dingen over mij achter mijn rug om'. Een voorbeelditem van cyberpestgedrag luidt: 'Andere kinderen sturen mij gemene e-mails'. 'Andere kinderen slaan mij', is een voorbeelditem dat betrekking heeft op het fysieke pestgedrag. Pestgedrag gebaseerd op cultuur is onder andere in het item 'Andere kinderen maken grappen over mijn cultuur' verwerkt. De mate van voorkomen van ieder item werd gescoord op een 5-puntsschaal, van 1 (nooit) tot 5 (bijna iedere dag). Een hogere score impliceert dat de leerling vaker slachtoffer is van pestgedrag. Aangezien binnen deze studie alle items van deze

De Wilde, J. B., Masterscriptie Schoolbetrokkenheid

vragenlijst meegenomen worden in de analyses is er een gemiddelde score aangemaakt. Uit onderzoek blijkt de interne consistentie van alle schalen van de PECK goed te zijn, aangezien de Cronbach's α variëren van .78-.91 (Hunt, Peters, & Rapee, 2012). De test-hertest van de PECK blijkt eveneens betrouwbaar ($r = .61-.81$). Met name de schalen relationeel, verbaal en fysiek pestgedrag correleren hoog met andere schalen die pestgedrag meten. Echter, dit geldt niet voor de subschaal cyberpesten. Voor deze schaal zijn kleinere correlaties gevonden. Uit de confirmatieve factoranalyse blijkt dat met name de totaalscore en de relationeel-verbale schaal van de PECK goed zijn (Hunt & Rapee, 2012). De vragenlijst heeft in deze studie een Cronbach's alpha van .92.

Schoolbetrokkenheid. De mate van schoolbetrokkenheid is onderzocht middels een Nederlandse vertaling van de *School Engagement Scale* (SES; Fredricks et al., 2005). Deze lijst is door enkele studenten vertaald vanuit het Engels naar het Nederlands en vervolgens weer terug vertaald naar het Engels. De gevalideerde vragenlijst bestaat uit 19 items. De afgenomen vragenlijst bevat daarvan een gedeelte en bestaat om die reden uit 14 items, welke drie dimensies van schoolbetrokkenheid omvatten: gedrag, emotioneel en cognitief. Gedragsbetrokkenheid heeft te maken met het participeren van een leerling op academisch en sociaal gebied, waardoor er positieve leerprestaties bereikt kunnen worden en wat vervroegd schoolverlaten tegengaat ('Ik houd me aan de regels op school'). Emotionele betrokkenheid duidt op mogelijk positieve en negatieve reacties richting leraren, klasgenootjes en school, waardoor de leerling de wil heeft om zijn schoolwerk te doen (Finn, 1989, zoals beschreven in Fredricks et al., 2005). Een voorbeelditem is: 'Ik voel me gelukkig op school'. Cognitieve betrokkenheid op school betekent dat de leerling bereid is om de nodige moeite te doen om vaardigheden aan te leren en deze te kunnen beheersen (Corno & Mandinach, 1983, zoals beschreven in Fredricks et al., 2005). Een voorbeelditem hiervan is: 'Ik maak mijn huiswerk'. Alle items zijn gescoord op een vierpuntsschaal die loopt van 1 (bijna nooit) tot 4 (altijd). Een hogere score op deze items geeft aan dat de leerling meer betrokken is op school. Drie variabelen waren contra indicatief en zijn om die reden gehercodeerd. Tevens is van de items een gemiddelde score aangemaakt. Uit eerder onderzoek blijkt een goede betrouwbaarheid, de Cronbach's α van de subschalen variëren van .77-.86 (Fredricks et al., 2005). Vergelijkbaar zijn de resultaten uit onderzoek van Valk (2012), naar de betrouwbaarheid van de subschalen (Cronbach's $\alpha = .72-.86$). Ondanks dat de subschalen van schoolbetrokkenheid elkaar deels schijnen te overlappen blijkt uit de correlaties dat de concurrente validiteit van de lijst goed is. Tevens blijkt dat de vragenlijst een goede predictieve en constructvaliditeit bevat (Fredricks et al., 2005). De vragenlijst heeft in deze studie een Cronbach's alpha van .80.

Procedure

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van een correlatieve onderzoek naar schoolbetrokkenheid en slachtofferschap van pestgedrag onder leerlingen van 14 tot 16 jaar op het voortgezet onderwijs. Een inclusiecriteria binnen deze studie was dat de participanten uitsluitend geworven zouden worden op het voortgezet middelbaar onderwijs (VMBO) en binnen de genoemde leeftijdsrange. Op deze manier is er een selecte en gemakkelijke steekproef bewerkstelligd. Na benadering voor medewerking aan dit onderzoek werden er brieven naar de deelnemende scholen verstuurd om meer informatie te verschaffen over het onderzoek. Bij toestemming konden er, indien gewenst, ouderbrieven worden verstuurd waarbij het doel en verdere informatie met betrekking tot het onderzoek aan de orde kwam. Hiermee is er voldaan aan het informed consent. Er zijn op grond van deze ouderbrief geen weigeringen tot deelname voorgekomen. Vervolgens zijn de studentonderzoekers vragenlijsten gaan uitdelen en afnemen op de deelnemende scholen. Middels zelfrapportage is aan de leerlingen gevraagd naar waarheid te antwoorden op de items van de vragenlijst. Deelname was geheel vrijwillig aangezien een weigering tot deelname werd gerespecteerd. De leerlingen kregen vooraf te horen dat de veiligheid en anonimiteit van de gegevens gewaarborgd was. Tevens ontvingen ze de instructie om tijdens de afname niet met elkaar over de items te praten.

Resultaten

Databeschrijving

Uit de datainspectie blijkt dat de variabele schoolbetrokkenheid een gestandaardiseerde scheefheid van 3.87 en gestandaardiseerde gepiektheid van 2.51 heeft. Er is sprake van normale gepiektheid en een hoge scheefheid. De variabele slachtofferschap van pestgedrag heeft een extreem hoge gestandaardiseerde scheefheid (23.09) en extreem hoge gestandaardiseerde gepiektheid (50.53). Aangezien de onderzoekspopulatie groter is dan 30 is, ondanks dat de variabelen niet normaal verdeeld zijn, toch besloten een parametrische toets uit te voeren (Moore, McCabe, & Craig, 2009). Er zijn voor de variabele slachtofferschap van pestgedrag acht participanten die driemaal een interkwartielafstand afwijken en daarmee een uitbijter zijn. Uitbijters kunnen onder andere het gevolg zijn van fout coderen of andere (afname) omstandigheden (Moore et al., 2009). Echter, dit geldt niet voor de de extreme waarden binnen dit huidige onderzoek. Met name de extreme waarden die gescoord zijn op slachtofferschap van pestgedrag vormen een belangrijke doelgroep binnen dit onderzoek en zijn geen gevolg van invoerfouten. Daarom is besloten met de originele dataset verder te werken en deze uitbijters niet te verwijderen. Wel zijn de analyses uitgevoerd met uitbijters en

zonder uitbijters. Dat betekent niet dat de uitbijters buiten de analyses zijn gelaten, maar dat ze minder extreem zijn gemaakt. De uitbijters hebben een gemiddelde score van 3.5 gekregen waardoor ze een extreme waarde behielden, maar niet driemaal een interkwartielafstand afweken. Wanneer een participant een missende waarde bezat op een van de onderzochte variabelen, is besloten deze wel buiten de analyses te laten. De variabele schoolwisselaars en leerlingen die zijn blijven zitten zijn van voldoende grootte om de analyses mee uit te voeren (elke groep is groter dan 5). Wel blijkt er een deel van de leerlingen van school en klas gewisseld te zijn, wat binnen de groepen zorgt voor een overlap ($N=38$). Een overzicht van alle variabelen is weergegeven in Tabel 1.

Tabel 1
Beschrijvende statistiek van de variabelen ($N=364^b$)

	Wisseling	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Z_{skew}^a	Z_{kurt}^a	Shapiro-Wilk	% Missing	Outliers
School-betrokkenheid	School	73	2.07	.37	2.15	0.44	.097	1.4	0
	Klas	62	2.00	.35	2.57	1.66	.042	1.6	0
	Geen	265	2.21	.41	2.92	2.36	.007	0	0
Slachtofferschap	School	73	2.22	.24	4.10	1.43	<.001	0	0
	Klas	62	2.26	.38	12.05	31.03	<.001	0	1
	Geen	265	2.33	.44	18.79	38.90	<.001	0	8

Noot^a. $Z_{skewness}$ = Scheefheid/standaardmeetfout, $Z_{kurtosis}$ = Gepiekttheid/standaardmeetfout

Noot^b. Als gevolg van een dubbele vertegenwoordiging in de groepen school wisselen en blijven zitten ($N=38$) is er feitelijk gezien een populatie $N=402$.

Multipale Regressieanalyse Wisselen van School

De multipale regressieanalyse zijn volgens de methode van Baron en Kenny (1986) uitgevoerd. De eerste analyse is gedaan met schoolbetrokkenheid als afhankelijke variabele en wisselen van school als onafhankelijke variabele. School wisselen blijkt geen significant verband te hebben met schoolbetrokkenheid ($\beta_{yx}=-.08$, $t(298)=-1.36$, $p<.174$). Uit de tweede analyse blijkt de onafhankelijke variabele wisselen van school tevens geen significante voorspeller te zijn voor de afhankelijke variabele slachtofferschap ($\beta_{zx}=-.08$, $t(298)=-1.34$, $p=.183$). De derde en vierde analyse tonen aan dat de onafhankelijke variabele school wisselen geen verband houdt met de afhankelijke variabele schoolbetrokkenheid ($\beta_{yzx}=-.08$, $t(297)=-1.40$, $p=.162$), ook niet wanneer er gecontroleerd wordt voor slachtofferschap ($\beta_{yzx}=-.03$, $t(297)=-.58$, $p=.565$). Zie voor een overzicht van de analyses Tabel 2. Uit bijlage 1 blijkt dat er geen significant verschil zit tussen de analyse zoals hierboven beschreven (met uitbijters) en de analyse zonder uitbijters.

Tabel 2

Multipele regressieanalyse voor wisselen van school (N=300)

	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	Tol.	VIF	Part	Partial
Wisselen van school > schoolbetrokkenheid	-.098	.072	-.079	-1.363	.174	1.000	1.000	-.079	-.079
Wisselen van school > pestgedrag	-.103	.077	-.077	-1.336	.183	1.000	1.000	-.077	-.077
Wisselen van school > school betrokkenheid	-.101	.072	-.081	-1.402	.162	.994	1.006	-.033	-.033
Pesten > schoolbetrokkenheid	-.031	.054	-.033	-.576	.565	.994	1.006	-.033	-.033

Multipele Regressieanalyse Blijven Zitten

De eerste analyse is uitgevoerd met schoolbetrokkenheid als afhankelijke variabele en blijven zitten als onafhankelijke variabele. Blijven zitten blijkt significant voorspellend te zijn voor schoolbetrokkenheid ($\beta_{yx} = -.17$, $t(285) = -2.87$, $p < .004$). Uit de tweede analyse blijkt dat blijven zitten geen verband houdt met slachtofferschap ($\beta_{zx} = -.01$, $t(285) = -.10$, $p = .922$). De derde en vierde analyses tonen aan dat blijven zitten significant geassocieerd is met schoolbetrokkenheid ($\beta_{yzx} = -.17$, $t(284) = -2.88$, $p = .004$). Echter, wanneer er gecontroleerd wordt slachtofferschap valt deze significantie weg ($\beta_{yzx} = -.06$, $t(284) = -.96$, $p < .336$). Zie voor een overzicht van de analyses Tabel 3. Uit bijlage 1 blijkt dat er geen significant verschil zit tussen de analyse zoals hierboven beschreven (met uitbijters) en de analyse zonder uitbijters.

Tabel 3

Multipele regressieanalyse voor blijven zitten (N=287)

	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	Tol.	VIF	Part	Partial
Blijven zitten > schoolbetrokkenheid	-.259	.090	-.168	-2.873	.004	1.000	1.000	-.168	-.168
Blijven zitten > pestgedrag	-.010	.101	-.006	-.099	.922	1.000	1.000	-.006	-.006
Blijven zitten > schoolbetrokkenheid	-.259	.090	-.168	-2.879	.004	1.000	1.000	-.168	-.168
Pesten > schoolbetrokkenheid	-.051	.053	-.056	-.964	.336	.997	1.000	-.056	-.057

Voor beide analyses kan er worden geconcludeerd dat er geen mediatie heeft plaatsgevonden. Het wisselen van school en schoolbetrokkenheid hebben geen significant verband ($\beta_{yx} = -.08$, $t(298) = -1.36$, $p < .174$), eveneens is er geen significant verband wanneer de mediator slachtofferschap in de analyse wordt meegenomen ($\beta_{yzx} = -.03$, $t(297) = -.58$, $p < .565$). Blijven zitten en schoolbetrokkenheid tonen wel een significante samenhang aan ($\beta_{yx} = -.17$, $t(285) = -2.87$, $p < .004$). Echter, bij het toevoegen van slachtofferschap als mediator valt deze significantie weg ($\beta_{yzx} = -.06$, $t(284) = -.96$, $p < .336$).

Discussie

Schoolbetrokkenheid blijkt een complex samenspel te zijn tussen de leerling, de school en de omgeving (Christenson & Thurlow, 2004). Daarom is onderzocht in welke mate jongeren van de tweede en derde klassen van het VMBO betrokken zijn op school, en in hoeverre het wisselen van klas of school verband houdt met de mate van slachtofferschap van pestgedrag en schoolbetrokkenheid. Uit de resultaten blijkt er geen significante relatie te bestaan tussen het wisselen van school en de mate van schoolbetrokkenheid. Wel is er een significant verband gevonden tussen het blijven zitten en schoolbetrokkenheid. Resultaten ondersteunen niet het gegeven dat pestgedrag een mediërende rol vervult in de relatie tussen het wisselen van klas of school en schoolbetrokkenheid.

In tegenstelling tot eerder onderzoek (Christenson & Thurlow, 2004; Gasper, et al., 2012; Rumberger & Larson, 1989, 1995; South & Haynie, 2005) wijzen de huidige resultaten uit dat het wisselen van school geen verband houdt met de mate van schoolbetrokkenheid. Het wisselen van school blijkt over het algemeen in samenspel met verschillende risicofactoren ervoor te zorgen dat leerlingen in een negatieve spiraal van onbetrokkenheid komen (Christenson & Thurlow, 2004). Zo blijkt dat adolescenten die een verandering van school of woonplaats meemaken in veel gevallen uit een lage SES afkomstig zijn en een laag niveau van opleiding volgen, evenals hun ouders dat voorheen hebben gedaan (Gasper et al., 2010). Juist binnen gezinnen met een lage SES is de kans op schooluitval groter (Fernandez et al., 1989). Wellicht is er binnen deze studie sprake van een populatie die op grond van hun leerrichting (VMBO) en mogelijk door hun SES een kwetsbare groep vormen die op voorhand al minder betrokken is op school (Fernandez et al., 1989). Anderzijds kan de afwezigheid van een relatie tussen het wisselen van school en schoolbetrokkenheid duiden op een stabiele onderzoekspopulatie die tijdens het wisselen van school mogelijk voldoende buffer hadden, wat betekent dat deze leerlingen terug kunnen vallen op een stabiel en betrokken sociaal netwerk. Hierdoor is de situatie na een schoolwisseling mogelijk snel gestabiliseerd en krijgen problemen minder snel de overhand (Gasper et al., 2012).

In lijn der verwachting blijkt dat kinderen die zijn blijven zitten een verminderde schoolbetrokkenheid laten zien (Rumberger, 1995; Stearns et al., 2007). De bevinding dat kinderen die niet doubleerden een verhoogde schoolbetrokkenheid toonden dan kinderen die dat niet zijn, is tevens in lijn met eerder onderzoek (Stearns et al., 2007). Voor gedoubleerde leerlingen lijkt het aannemelijk dat er op sociaal gebied problemen ontstaan wanneer deze jongeren in een andere klas terecht komen. Een plausibele verklaring voor deze onbetrokken houding is het leeftijdsverschil. Leerlingen die zijn blijven zitten zijn meestal ouder dan hun klasgenoten en hebben moeite met het vinden van sociale aansluiting in de klas. Hierdoor

wordt het sociale netwerk niet bevorderd en blijven gedoubleerde leerlingen daarom liever weg van school (Fernandez et al., 1989). Daarnaast komen kinderen die een klas blijven zitten, in tegenstelling tot leerlingen die veranderen van school, niet in een andere schoolomgeving terecht waar ze een nieuwe start kunnen maken (Bradshaw et al., 2009).

Tegen de verwachtingen in vervult het slachtofferschap van pestgedrag geen mediërende rol in de relatie tussen het wisselen van klas of school en schoolbetrokkenheid (Bradshaw et al., 2009; Cornell et al., 2013; Foster & Brooks-Gunn, 2013; Haynie & South, 2005; Sampson & Groves, 1989; Shaw & Mckay, 1969). Er zijn zelfs verhoogde scores van slachtofferschap waarneembaar bij leerlingen die aangeven nooit te zijn gewisseld of gedoubleerd. Dit is niet in lijn met de brede contextuele benadering van pestgedrag waar Cook et al. (2010) voor pleiten en de theorie die slachtofferschap verklaart vanuit de gedachte dat jongeren door een wisseling gedesorganiseerd raken en daardoor eerder in aanraking komen met pestgedrag, omdat ze als nieuwkomer op sociaal gebied lastig kunnen meekomen (Bradshaw et al., 2009; Foster & Brooks-Gunn, 2013; Sampson & Groves, 1989; Shaw & Mckay, 1969).

Dit kan verklaard worden doordat deze kinderen wellicht vanwege pestgedrag gewisseld zijn van school, waarbij deze verandering juist een interveniërende factor geweest is in plaats van een risicofactor (Carson et al., 2013). Vanuit deze gedachte vallen tevens de verhoogde scores bij kinderen die nooit zijn gewisseld van school te interpreteren. Een andere verklaring is afkomstig uit de literatuur die stelt dat kinderen die wisselen van school of woonplaats vaak als nieuwkomers participeren in groepen die gewelddadig, delinquent en agressief gedrag vertonen, onder andere als gevolg van sociale desorganisatie (Bradshaw et al., 2009; Haynie & South, 2005). Tevens blijken jongens met een lage SES die gewelddadig gedrag vertonen, een verhoogd risico te hebben op voortijdig schoolverlaten. Met deze houding wordt er getracht een populaire status te verkrijgen (Staff & Kreager, 2008). Binnen deze studie lijkt het aannemelijk dat jongeren die gewisseld zijn van school of zijn blijven zitten mogelijk een populaire en assertieve groep leerlingen vormen, in plaats van een kwetsbare groep die het risico loopt gepest te worden (Cunningham, 2007; Staff & Kreager, 2008). Bovendien blijkt uit onderzoek van Cunningham (2007), dat jongeren die pesten en tegelijkertijd slachtoffer zijn van pestgedrag de laagste schoolbetrokkenheid hebben, en niet de leerlingen die alleen slachtoffer zijn van pestgedrag (Cunningham, 2007). Het uitsluitend gericht zijn op slachtofferschap van pestgedrag binnen deze studie verklaart mogelijk de afwezigheid van het verband tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid.

Beperkingen

Huidig onderzoek betreft een correlatieel design, waarbij het niet mogelijk is om oorzaak-gevolgrelaties te achterhalen en de richting van verbanden te bepalen. Het is alleen De Wilde, J. B., Masterscriptie Schoolbetrokkenheid

mogelijk aan te geven welke variabelen met elkaar samenhangen. Er valt niet te constateren of kinderen die zijn blijven zitten daardoor een lage schoolbetrokkenheid vertonen, of dat een lage schoolbetrokkenheid er voor zorgt dat kinderen sneller een klas blijven zitten. Ten tweede geeft het eenmaal invullen van een vragenlijst wellicht geen betrouwbaar zicht op de situatie. Deze studie heeft door een eenmalige meting geen lange termijn gevolgen van de wisseling van school en het blijven zitten van een leerling kunnen onderzoeken, evenals de reden waarom leerlingen zijn gewisseld van school of zijn blijven zitten (Gasper et al., 2010). Om dit traject met vervolgonderzoek beter te kunnen bestuderen zijn meer kwalitatieve en etnografische gegevens nodig. Daarnaast is zelfrapportage een manier van onderzoek doen waarbij de onderzoeksresultaten minder betrouwbaar kunnen zijn. Sociaal wenselijk antwoorden is namelijk een systematische vertekening binnen zelfrapportages (Verstraete, Maes, & Hublet, 2008). Een andere beperking betreft de interpretatie van het item ‘Heb je hiervoor op een andere middelbare school gezeten?’ Mogelijk hebben leerlingen, die gewisseld zijn van niveau binnen dezelfde middelbare school, deze wisseling opgevat als een wisseling van school aangezien zij van locatie zijn veranderd. Feitelijk gezien zijn deze leerlingen niet gewisseld van school.

Juist omdat huidig onderzoek zich richt op de schoolbetrokkenheid van leerlingen, ontstaat het probleem dat de kinderen die weinig betrokken op school zijn geraakt, of daardoor de school zelfs met regelmaat vermijden, misschien niet aanwezig zijn geweest op het testmoment. Hierdoor mist er mogelijk een belangrijke doelgroep binnen het onderzoek. Een andere beperking is dat binnen de onderzoekspopulatie een aanzienlijk aantal leerlingen is blijven zitten en tevens van school is gewisseld. Echter, dit onderzoek is erop gericht concrete uitspraken te doen over verschillen in de mate van schoolbetrokkenheid en slachtofferschap van pestgedrag tussen deze twee groepen. Door deze dubbele vertegenwoordiging binnen de groepen wordt het aantal leerlingen waarover deze uitspraken wel betrouwbaar zijn, vrij klein. Daarom moeten de resultaten voorzichtig worden geïnterpreteerd. Ten slotte zijn de resultaten van dit onderzoek niet generaliseerbaar naar heel Nederland. Dit komt doordat er gebruik is gemaakt van een gelegenheidssteekproef, en de werving van leerlingen niet in elke regio heeft plaatsgevonden.

Implicaties

Dit onderzoek draagt bij aan de kennis wat betreft de gevolgen van het blijven zitten en het wisselen van school onder jongeren. Uit deze studie blijkt dat jongeren die wisselen van school geen verhoogd risico lopen om slachtoffer te worden van pestgedrag en minder betrokken te raken op school. Het wisselen van school kan mogelijk een interventie vormen tegen pestgedrag (Carson et al., 2013). Uit deze studie blijkt dat blijven zitten echter een potentieel risicovolle interventie is. Zelfs al zou er op academisch gebied verbetering optreden

De Wilde, J. B., Masterscriptie Schoolbetrokkenheid

voor leerlingen die met het leren moeilijk meekomen, dan nog blijft een doublure op de lange termijn schadelijk aangezien deze jongeren minder betrokken raken op school (Jimerson et al., 2002; Jimerson et al., 2006). Voor leraren is het van belang dat zij daarom gedegen kennis ontwikkelen over de (lange termijn) gevolgen van blijven zitten, en doubleren niet als een makkelijke, direct inzetbare, oplossing zien.

Tevens moeten scholen zich bewust zijn dat het laten toenemen van schoolbetrokkenheid meer inhoudt dan leerlingen eenvoudigweg ‘op school houden’. Door aanwezigheid op school alleen ontwikkelen leerlingen niet voldoende sociale en academische competentie (Christenson & Thurlow, 2004). De afwezigheid van een verband tussen het wisselen van school of klas en slachtofferschap van pestgedrag, wil niet zeggen dat pestgedrag geen risicofactor is. Veel onderzoek bewijst dat pestgedrag wel degelijk ernstige en langdurige consequenties kent. Zo blijkt pestgedrag gerelateerd te zijn aan een laag zelfbeeld, depressie, gedragsproblemen en zelfs zelfmoord (Arsenault, Bowes, & Shakoor, 2009; Barker, Arsenault, Brendgen, Fontaine, & Maughan, 2008; Brunstein-Klomek, Sourander, & Gould, 2010). Deze gevolgen van pestgedrag geven voldoende reden om adequaat te reageren op (school)situaties waarbinnen gepest wordt. Concluderend kan met deze studie worden gesteld dat, wanneer scholieren blijven zitten er een verhoogde kans bestaat dat deze jongeren een verminderde schoolbetrokkenheid ontwikkelen. Aangezien schooluitval door een verlaagde schoolbetrokkenheid in de hand wordt gewerkt (Archambault et al., 2009; Stearns et al., 2007), spoort dat aan om onderzoek naar schoolbetrokkenheid onder scholieren voort te zetten.

Literatuur

- Archambault, I., Janosz, M., Fallu, J. S., & Pagani, L. S. (2009). Student engagement and its relationship with early high school dropout. *Journal of Adolescence*, *32*, 651–670. doi:10.1016/j.adolescence.2008.06.007
- Ahmed, E., & Braithwaite, V. (2004). Bullying and victimization: cause for concern for both families and schools. *Social Psychology of Education*, *7*, 35–54.
- Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2009). Bullying victimization in youths and mental health problems: Much ado about nothing? *Psychological Medicine*, *40*, 717–729. <http://dx.doi.org/10.1017/S0033291709991383>.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *51*, 1173-1182.

- Barker, E. D., Arseneault, L., Brendgen, M., Fontaine, N., & Maughan, B. (2008). Joint development of bullying and victimization in adolescence: Relationships to delinquency and self-harm. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 47*, 1030–1038.
- Boyer, W. (2009). Preadolescent violence among girls. *Youth & Society, 42*, 33-58.
- Bradshaw, C. P., Sawyer, A. L., & O'Brennan, L. M. (2009). A social disorganization perspective on bullying related attitudes and behaviors: The influence of school context. *American Journal of Community Psychology, 43*, 204-220.
- Brunstein-Klomek, A., Sourander, A., & Gould, M. S. (2010). The association of suicide and bullying in childhood to Young adulthood: A review of cross-sectional and longitudinal research findings. *Canadian Journal of Psychiatry, 55*, 282-288.
- Carson, D. C., Esbensen, F., & Taylor, T. J. A longitudinal analysis of the relationship between school victimization and student mobility. *Youth Violence and Juvenile Justice, 11*, 275-295. doi: 10.1177/1541204013477118
- Cornell, D., Huang, F., Gregory, A. & Fan, X. (2013). Perceived prevalence of teasing and bullying predicts high School dropout rates. *Journal of Educational Psychology, 105*, 138-149. doi: 10.1037/a0030416
- Christenson, S. L., Sinclair, M. F., Lehr, C. A., & Godber, Y. (2001). Promoting successful school completion: Critical conceptual and methodological guidelines. *School Psychology Quarterly, 16*, 468-484.
- Christenson, S. L. & Thurlow, M. L. (2004). School Dropouts: Prevention Considerations, Interventions and Challenges. *American Psychological Society, 13*, 36-40.
- Cunningham, N. J. (2007). Level of bonding to school and perception of the school environment by bullies, victims and bully victims. *Journal of Early Adolescence, 27*, 457-478. doi: 10.1177/0272431607302940
- Dorsselaer, S., Looze, M., Vermeulen-Smit, E., et al. (2010). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland: HBSC 2009*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Elffers, L. (2012). Staying on track: behavioral engagement of at risk and non-at-risk students in post-secondary vocational education. *European Journal of Psychology of Education, 28*, 545-562.. doi: 10.1007/s10212-012-0128-3

- Fernandez, R. M., Paulsen, R., & Hirano-Nakanishi, M. (1989). Dropping out among Hispanic youth. *Social Science Research, 18*, 21-52.
- Finn, F. (1989). Withdrawing from school. *Review of Educational Research, 59*, 117-124.
- Foster, H. & Brooks-Gunn, J. (2013). Neighborhood, Family and Individual Influences on School Physical Victimization. *Youth Adolescence, 42*, 1596-1610. doi: 10.1007/s10964-012-9890-4
- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P., Friedel, J., & Paris, A. (2003). School engagement. In K. A. Moore & L. H. Lippman (Eds.). What do children need to flourish? Conceptualizing and measuring indicators of positive development (pp. 305 – 321). New York, NY: Springer.
- Gasper, J., DeLuca, S., & Estacion, A. (2010). Coming and going: Explaining the effects of residential and school mobility on adolescent delinquency. *Social Science Research, 39*, 459-476.
- Gasper, J., DeLuca, S., & Estacion, A. (2012). Switching Schools: Revisiting the Relationship between School Mobility and High School Dropout. *American Educational Research Journal, 49*, 487-519. doi: 10.3102/0002831211415250
- Haynie, D. L., & South, S. J. (2005). Residential mobility and adolescent violence. *Social Forces, 84*, 361-374.
- Harel-Fisch, Y., Walsh, S. D., Fogel-Grinvald, H., Amitai, G., Pickett, W., Molcho, M., ...Craig, W. (2011). Negative school perceptions and involvement in school bullying: An universal relationship across 40 countries. *Journal of Adolescent, 34*, 639-652.
- Harter, S. (1985). *Manual for the Self-Perception Profile for Children*. Denver: University of Denver.
- Hunt, C., Peters, L., & Rapee, R. (2012). Development of a measure of the experience of being bullied in youth. *Psychological Assessment, 24*, 156-165. doi: 10.1037/a0025178.
- Jimerson, S. R., Anderson, G. E. & Whipple, A. D. (2002). Winning the battle and losing the war: Examining the relation between grade retention and dropping out of high school. *Psychology in the Schools, 39*, 441-458. doi: 10.1002/pits.10046

- Jimerson, S.R., Egeland, B., Sroufe, L.A., & Carlson, B. (2000). A prospective, longitudinal study of high school dropouts: Examining multiple predictors across development. *Journal of School Psychology, 38*, 525–549.
- Jimerson, S. R., Ferguson, P., Whipple, A. D., Anderson, G. E., & Dalton, M. J. (2002). Exploring the association between grade retention and dropout: A longitudinal study examining socio-emotional, behavioral, and achievement characteristics of retained students. *The California School Psychologist, 7*, 51-62.
- Jimerson, S., Reschly, A. & Hess, R. (2008). Best practices in increasing the likelihood of high school completion. In A. Thomas & J. Grimes (Eds.) *Best practices in school psychology* (5th ed., Vol 4., pp 1085-1097). Bethesda, MD: National Association of School Psychology.
- Jimerson, S., Pletcher, S., Graydon, K., Schnurr, B., Nickerson, A., & Kundert, D. (2006). Beyond grade retention and social promotion: Promoting the social and academic competence of students. *Psychology in the Schools, 43*, 85-97.
- Kearney, C. A. (2008). School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review, 28*, 451-471.
- Moore, McCabe & Craig (2009). *Introduction to the practice of statistics* (6th ed.) New York, United States : Freeman and Company.
- Muris, P., Meesters, C., & Fijen, P. (2003). The self-perception profile for children: Further evidence for its factor structure, reliability and validity. *Personality and Individual Differences, 35*, 1791-1902.
- Nansel, T. R., Craig, W., Overpeck, M. D., Saluja, G., & Ruan, W. J. (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 158*, 730-736.
- Olweus, D. (1995). Peer abuse or bullying at school: basic facts and school-based intervention programme. *Prospects, 25*, 133-139.
- Rijksoverheid (2012). *Nederlandse scholieren blijven vaker zitten*. Verkregen op 20 maart 2014, van <http://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuwsberichten/nederlandse-scholieren-blijven-vaker-zitten.html>

- Rijksoverheid (2014). *Nieuwe voortijdig schoolverlaters*. Verkregen op 20 maart 2014, van <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aanval-op-schooluitval/documenten-en-publicaties/publicaties/2014/03/06/nieuwe-voortijdig-schoolverlaters.html>
- Rumberger, R. (1995). Dropping out of middle school: A multilevel analysis of students and schools. *American Educational Research Journal*, 32, 583-625.
- Rumberger, R. W. & Larson, K. A. (1998). Student mobility and the increased risk of high school dropout. *American Journal of Education*, 10, 1-35.
- Salmivalli, C. (2009). Bullying and the peer group: A Review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112-120. doi:10.1016/j.avb.2009.08.007
- Sampson, R. J., & Groves, W. B. (1989). Community structure and crime: testing social-disorganization theory. *American Journal of Sociology*, 94, 774-802.
- Shaw, C. R., & McKay, H. D. (1969). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- South, S. J., Haynie, D. L. & Bose, S. (2007). Student mobility and school dropout. *Social Science Research*, 36, 68-94.
- Staff, J. & Kreager, D. A. (2008). Too Cool for School? Violence, Peer Status and High School Dropout. *Social Forces*, 87, 445-472.
- Townsend, L., Flisher, A. J., Chikobvu, P., Lombard, C. & King, G. (2008). The relationship between bullying behaviors and high school dropout in Cape Town, South Africa. *South African Journal of Psychology*, 38, 21-32.
- Valk, J. (2012). *Drop out in relatie tot schoolbetrokkenheid en levenstevredenheid*. (Masterthesis, Universiteit Leiden). Gevonden op <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/19100/Scriptie%20definitief.pdf?sequence=1>
- Verstraete, B., Maes, L. & Hublet, A. (2008). *Het sociaal wenselijk antwoorden bij adolescentenenquêtes*. Verkregen op 14 april 2014, van <http://www.kuleuven.be/jgz/ggs/eindwerken/bestanden/eindwerk%20B%20Verstraete.pdf>
- Wilson, D. (2004). Interface of school climate and school connectedness and relationships with aggression and victimization. *Journal of School Health*, 74, 293-300.

Bijlagen

Meervoudige regressieanalyse voor schoolwisselen zonder uitbijters (N=300)

	B	Std. E	β	<i>t</i>	<i>p</i>	Tol.	VIF	Part	Partial
Wisselen van school > schoolbetrokkenheid	-.098	.072	-.079	-1.363	.174	1.000	1.000	-.079	-.079
Wisselen van school > pestgedrag	-.086	.065	-.076	-1.322	.187	1.000	1.000	-.076	-.076
Wisselen van school > schoolbetrokkenheid	-.101	.072	-.081	-1.395	.164	.994	1.006	-.081	-.081
Pesten > schoolbetrokkenheid	-.032	.064	-.029	-.493	.622	.994	1.006	-.029	-.029

Meervoudige regressieanalyse voor blijven zitten zonder uitbijters (N=287)

	B	Std. E	β	<i>t</i>	<i>p</i>	Tol.	VIF	Part	Partial
Blijven zitten > schoolbetrokkenheid	-.259	.090	-.168	-2.873	.004	1.000	1.000	-.168	-.168
Blijven zitten > pestgedrag	-.007	.086	-.005	-.081	.936	1.000	1.000	-.005	-.005
Blijven zitten > schoolbetrokkenheid	-.258	.090	-.168	-2.868	.004	1.000	1.000	-.168	-.168
Pesten > schoolbetrokkenheid	-.059	.062	-.055	-.949	.343	1.000	1.000	-.055	-.056